

Zorana Simić

NA GRANICAMA IZRECIVOГ

(Darko Cvijetić: *Šindlerov lift*, 2018. i *Što na podu spavaš*, 2020, Buybook – Sarajevo / Književna radionica Rašić – Beograd)

Godine 2020, na području koje se u književnim krugovima često naziva postjugoslovenskim, velika je retkost stvarati dobru i značajnu književnost, tj. književnost koja se kao takva prepoznae/naslućuje u dijahronijskoj perspektivi, ukoliko se ona, na ovaj ili onaj način, ne tiče Jugoslavije. Uz retke izuzetke, produkcija koja je poslednjih decenija privlačila najpomniju pažnju kritičara i u najvećem stepenu uticala na dinamiku postjugoslovenskog književnog polja (bilo da se ono sagledava kao podeljeno i omeđeno granicama pojedinih nacionalnih država ili u fluidnoj celini), u svom uporištu, ili barem među izraženim preokupacijama i tendencijama, upravo ima istoriju Jugoslavije.

Ovo ili slično opažanje danas bi već trebalo da ima status književnoistorijske činjenice prvog reda. Reč je, naprsto, o datosti, koju nije ni potrebno ni svrhovito dovoditi u pitanje, a čije je negiranje, u najboljem slučaju, posledica hermeneutičkog i književnoistoriografskog slepila. Uprkos tome, Jugoslavija je u kontekstu nacionalnih (akademskih) književnih „tokova“ i dalje neretko ružna i/ili kužna reč (što samo dodatno govori u prilog njenom značaju), katkad ekstremno zloupotrebljena, a prečesto banalizovana i tabuisana. Premda se (pristanak na) tabu naoko može razumeti ili opravdati – u svetu ne tako davnog istorijskog užasa oličenog u njenom raspadu – imperativom istorijske distance ili dobromamernim prečutnim paktom o prečutkivanju krvožednih paktova iz prošlosti, upravo on se istovremeno može smatrati kako glavnim razlogom bujanja (opasnih) banalizacija i zloupotreba, tako i ključnom preprekom u razvoju savremene (teorije, istorije i kritike) književnosti u svakoj od država koje su nastale raspadom SFRJ ponaosob. Drugim rečima, sve dok se *jugoslovensko pitanje* istinski – u totalitetu i uz punu naučnu, stručnu i etičku odgovornost – ne otvori, uvaži i prouči u svim segmentima književnog polja, institucionalnim koliko i neformalnim, nacionalne (nauke o) književnosti odriće se sopstvenog konstitutivnog elementa i, shodno tome, ostajati uskraćene za brojne potencijale, progres i, napisletku, smisao.

Postoje pisci i spisateljice koji su toga svesni i čiji autorski senzibilitet, odgovornost i intuicija, mada ponekad propraćene eksplicitnim angažmanom, same po sebi najrečitije svedoče o neophodnosti i značaju takve svesti. Jedan od njih je i Darko Cvijetić, autor iz Bosne i Hercegovine koji je, nakon višedecenijskog (s)tihovanja, svojim prvim romanom izazvao vrlo žive reakcije ovdašnje kritičarske javnosti i književne publike. *Šindlerov lift*, ob-

javljen 2018. godine, dočekan je, s punim pravom, kao značajno osveženje u obimom ne-skromnom korpusu tzv. ratnog pisma na poratnom postjugoslovenskom području. Nedugo potom, podjednako oduševljenje izazvao je, i još uvek izaziva, i naredni Cvijetićev roman, *Što na podu spavaš* (2020), koji figurira kao prepoznatljiv izdanak poetike uspostavljenе prvencem, ali i iskorak u pogledu semantičkog naboja i zrelosti forme. I o jednom i o drugom tekstu piše se često i, gotovo po pravilu, pohvalno, uz primetne sklonosti kritičara i kritičarki ka isticanju telesnosti – kako samih svetova naturalistično prikazanih u ovim romanima, tako i iskustva njihovog čitanja, odnosno susreta sa istim tim svetovima, koji nekada i doslovno ostavlja „bez daha“.¹ Takav hermeneutički impuls je razumljiv, budući da ima utemeljenje u telesnosti samog jezika kojim se ovaj autor služi i u čijoj je službi, poetski pregnantnog koliko i svakodnevnog, autorefleksivnog koliko i drugošću određenog, stihiskog koliko i pažljivo kontrolisanog. Kako obično i biva u slučaju pesnik(inja) koji odluče da uplove u romaneskni žanr, taj jezik, upadljivije i zaoštrenije nego u drugim slučajevima, teži da se okrene sebi i nametne smislu u isti mah. A kao i uvek kada je uplovljavanje hrabro i elegantno, te težnje se ostvaruju na iznenađujuće plodotvoran način. Tačnije – jezikotvoran, što kritika takođe često i s pravom ističe.

Cvijetić je autor čija jezikotvornost nastaje na *granicama* – ontološke izvesnosti, epistemoloških mogućnosti i etičke zapitanosti. U romanima *Šindlerov lift* i *Što na podu spavaš* te se granice prepliću i, u najblistavijim trenucima, stapaju sa burnim tokovima jugoslovenske istorije, koja je sama po sebi ujedno istorija *granica*. Brutalni načini na koje su one tokom devedesetih godina iscrtavane u geopolitičkom, a gažene i prekoračivane u pogledu ljudskosti, odnosno začarani krug uspostavljanja granica (rad) bezgraničnog iživljavanja nad njima, nalaze se u samoj srži Cvijetićevih stvaralačkih pobuda i opsesija. Jezik kojim se o njima progovara konstituiše se kao pokušaj da se prevlada muk(a) izazvan(a) njima samima. Reč jeste o književnom izrazu koji ometa disanje recipijenta, budući da se i sam formira na izmaku daha: „Da mi reč dođe do svoje slabosti. Od toga oboje živimo.“ Cvijetićeve rečenice uglavnom su kratke i kompaktne, a takvim ih, pre svega, čini sopstveni grč, zaleđenost koja nastaje kao posledica kolebanja između muka i krika, odnosno fluktuacije na samim *granicama* izrecivog.

Roman *Što na podu spavaš*, u kojem se mesta ovih fluktuacija preciznije lociraju, usled toga postaje hermetičniji od prvenca, što je u bliskoj vezi sa unekoliko uspešnjom doziranjošću postupaka. Cvijetićevi romani su, naime, kao i Geteov *Vilinski kralj* u kojem se poetički ogledaju, a na kojeg drugi i referiše, prožeti dahom (nadolazeće i uvek budne) smrtnosti, posebno razornim i nemilosrdnim s obzirom na nevinost žrtava, od samog početka do kraja pa tako i kada je reč o najeksplicitnijem i najprimetnijem semantičkom nivou. I premda sklonost ka naglašenom (u nekim trenucima – kišovski inspirisanom, kataloškom) nizanju i gomilanju smrti i drugih tragedija, koju ovaj autor iskazuje pri tematizovanju rata, nije nikakva novost ili retkost u (ovdašnjoj) literaturi, njeni ispoljenje, naročito kada su u

¹ V. <https://mvinfo.hr/clanak/citati-darka-cvijetica-tesko-hvatati-dah> (15. 8. 2020).

pitanju poslednji jugoslovenski sukobi čiji su ožiljci najsvežiji, i dalje predstavlja svojevrsni književni izazov. Cvijetić uspeva da na njega odgovori, a da pritom ne isklizne u banalnost ili melodramatičnost koje bi nepovratno poljuljale uverljivost i životnost obzorja koje se konstituiše rečenicama, obzorja kojim se suptilno ukazuje na besmisao i bestijalnost rata, odnosno na vrednost i značaj svakog pojedinačnog života.

Opasnost od mogućeg iskliznuća takođe je ubedljivije savladana u romanu *Što na podu spavaš*, čija se hibridna i slojevita struktura plete oko intimne porodično-prijateljske ose i uključuje brojne, višegeneracijske priovedne glasove, koji, kroz trideset dve glave uokvirene sa dva prologa i dva epiloga, mozaično kroje predstavu o krvavom raspadu SFRJ, njegovim aktuelnim tranzicijskim posledicama, ali i nude pogled unatrag, koji doseže do perioda Drugog svetskog rata na jugoslovenskom podneblju. Nasuprot tome, za *Sindlerov lift*, uprkos takođe prisutnom uokviravanju i problematizovanju pouzdanosti naracije, karakteristična je tradicionalnija priovedna postavka, koja podrazumeva treće lice i poziciju naratora-svedoka, dok je fokus zadržan na potentnoj metafori lifta jednog solitera u Prijedoru, te iznenadnom i jezivom osipanju mirnog komšijskog (su)života koji je taj soliter simbolizovao pre ra(t)nih devedesetih godina. U oba slučaja, neuralgične tačke naracije tiču se (sopstvene) krivice i iskupljenja, te (prekinutih) veza i (nametnutih) granica – političkih i intimnih, nerazgraničivo povezanih – uhvaćenih u nezaustavljeni kovitlac smrti, zverstva i destrukcije, koji ne ostavlja previše nade u mogućnost izlaza ili mogućnost izraza.

Ova vrtložna cirkularnost istorije koja, u romanu *Što na podu spavaš*, u foknerovskom maniru, tesno obavlja porodično stablo i njegove rukavce, nepomućeno se ogleda u lirsкоj strukturi teksta. Refrenima i lajtmotivima – trnjem, vatrom ili pticama – utkanim u obilje organicističke metaforike i religijske simbolike, postepeno se otvaraju i produbljuju semantički ponori, ali tako da se u njima ništa ne gubi i ne isčeščava nepovratno, tako da ostaju „vatra koja gori, a ne izgara i razgara“. Čitava kompozicija je, pritom, sumatrastički osenčena, protkana sinhronicitetima poput slike obezglavljenih riba lokalnih pečaroša koje padaju na mesto na kojem je nekada ranije pao obezglavljeni vojnik, te zapljenjena nanosima istorijskih talasa koji udaraju u iste obale i tokom Drugog svetskog rata i tokom devedesetih godina u BiH. Cvijetić je istovremeno andrićevski hroničar koji se posvećuje svakom pojedinačnom liku i ne dâ na dignitet žrtava, *lirizovaniji Selimović*, tj. pisac naklonjen maksimama koji ne preza od patetičnog registra (nažalost, ni pokojeg klišea ili kiča, u izuzetnim slučajevima), registra koji u isto vreme sadrži i blage reminiscencije na nadrealistički poetski imaginarijum, ali i pozorištem inspirisan prozaista koji se, pri svemu tome, vodi postmodernističkim dokumentarističkim i metafikcionalnim pobudama.

Uporedo s tim, reč je i o jednom od autora/ki koji širom nekadašnje SFRJ, bilo na tragu ovih ili nekih drugih književnih uzora i poetika, u poslednjih nekoliko godina iznalaže nove i autentične načine da progovore o (post)jugoslovenskom iskustvu. Ono što pritom privlači pažnju jeste činjenica da oni sve primetnije i kreativnije koriste potencijale nekadašnjeg

srpskohrvatskog jukstaponiranog sa trenutno važećim nacionalnim jezičkim standardima. Umetničko poigravanje s jezičkim politikama u regionu, koje neretko podrazumeva i preokretanje njihovih arbitrarnih ograničenja i aporija u korist sopstvene tekstualne slobode, svojstveno je autorima i autorkama različitih profila, generacija i aspiracija i, po svemu sudeći, poseduje ogroman književnoistorijski potencijal. Pišući o „Jugoslovenima“ i o „Jugoslavenima“, Darko Cvijetić, baš kao i neke njegove koleg(inic)e, a osobito one naklonjene jezičkom eksperimentu ili lirizmu, na istovremeno blag i lekovit, ali i književno i etički prodoran način, uspeva da pomeri granice izrecivosti najdubljih (istorijskih) trauma na ovom podneblju.